

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

**دانش‌های
زبانی و ادبی
دروس ۱ تا ۱۷**

پایه : هشتم

در سال پیش با مفهوم زبان و ادبیات و تفاوت آن دو آشنا شدیم. می‌دانیم که ساختمان زبان از عناصری تشکیل می‌شود. واژه‌ها و جمله‌های زبان، مانند ظرف‌هایی هستند که فکر ما را در خود جای می‌دهند. ما باید هنگام خواندن هر اثر و شنیدن گفتار هر شخص، با درنگ و تأمل، نحوهٔ گزینش واژه‌ها و زمینهٔ فکری آن را جست‌وجو کنیم؛ پس برای درک بهتر هر اثر باید به «**ساختار**» و «**محتوا**»ی آن توجه کرد.

برای بررسی ساختار (شکل بیرونی) هر اثر، می‌توانیم از این پرسش‌ها بهره بگیریم.

- متن اثر، به «نثر» است یا به «نظم»؟
- شیوهٔ بیان نوشته، «زبانی» است یا «ادبی»؟
- واژه‌های متن، ساده و قابل فهم هستند یا دشوار و دیرپاب؟

اکنون با توجه به این پرسش‌ها، شعر «ستایش» و «درس اول» را از نظر ساختار با هم مقایسه کنید.

در متن درس، بخشی از شگفتی‌های آفرینش، مانند خفاش، ملخ، مورچه و طاووس، به دقت توصیف شده است.

بهره‌گیری از حواس پنج‌گانه، ما را در درک بهتر زیبایی‌های آفرینش کمک می‌کند. به نظر شما، در توصیف رنگ‌های پرتاووس، کدام حس، بیش از بقیه به کار آمده است؟ با خوب نگریستن به پدیده‌ها و محیط اطراف خود و تأمل در ویژگی‌های آنها به دانش و آگاهی زیادی دست می‌یابیم. دقت در نگاه کردن و خوب دیدن، یکی از راه‌های تقویت ذهن و توانایی‌های زبان است. برای اینکه توصیف‌ها آسان و دقیق‌تر صورت گیرد، می‌توان از آرایه «تشبیه» استفاده کرد.

در این درس، امام علی علیه السلام برای بهتر شناساندن زیبایی‌های خلقت طاووس، آن را به چیزهای مختلفی تشبیه کرده است؛ «دُم کشیده طاووس» را به «چتر گشوده» و «بادبان کشتی»، و پرهایش را به «برگ خزان دیده» مانند نموده است.

اکنون دقیق‌تر و گسترده‌تر، موضوع تشبیه را بررسی می‌کنیم:

«پره‌های طاووس، مانند دسته گل پر نقش و نگار، رنگارنگ است.»

درس ۲

با اندکی دقت درمی‌یابیم که این تشبیه، چهار رکن یا قسمت دارد:

- رکن اول (مشبّه)، «پره‌های طاووس» است که به چیزی تشبیه شده است.
 - رکن دوم (مشبّه به)، «دسته گلِ پر نقش و نگار» است که «پره‌های طاووس» به آن مانند شده است.
 - رکن سوم (وجه شبه)، شباهتی است که بین این دو وجود دارد. آیا می‌دانید شباهت آنها در چیست؟
 - رکن چهارم (ادات تشبیه)، کلمه‌ای است که شباهت «پره‌های طاووس» را به «دسته گل» برقرار می‌سازد. در مثال بالا، کلمه «مانند» این نقش را دارد.
- گاهی اوقات، رکن سوم و چهارم حذف می‌شود.

همان طور که در سال گذشته خواندید، یکی از عناصر زیباسازی سخن، کاربرد «تکرار» در کلام است. آهنگ حاصل از این تکرار، گوش را می‌نوازد و بر موسیقی متن و تأثیر آن می‌افزاید.

نمونه‌های زیر را با هم می‌خوانیم:

■ کشور ما، همواره سرزمین سپند فرّ و فروغ و فرزانگی و فرهیختگی بوده است.

■ لبخند تو خلاصه خوبی‌هاست لختی بخند، خنده گل زیباست

در عبارت و بیت بالا، کدام حروف، بیش از بقیه تکرار شده است؟

بهره‌گیری از تکرار حروف، کلام را دل‌نشین‌تر می‌سازد و سبب روشنی و رسایی سخن

می‌شود. به تکرار یک حرف یا صدا (صامت، مصوّت) در عبارت یا بیت، «واج

«نغمه حروف» گفته می‌شود.

سال گذشته آموختید که برای انتقال پیام به شنونده یا خواننده از «جمله» استفاده می‌کنیم. آن بخش از جمله که دربارهٔ انجام عمل، رویداد یا ایجاد حالت، اطلاعاتی به ما می‌دهد، «**فعل**» جمله است. فعل، اصلی‌ترین بخش جمله و محور معنایی آن است. معنی هر فعل، تعیین می‌کند که چند بخش دیگر باید در جمله ظاهر شوند. برخی از فعل‌ها مانند «رفت» تنها با گرفتن نهاد کامل می‌شوند؛ بعضی دیگر مانند فعل «خواند»، علاوه بر نهاد، به مفعول هم نیاز دارند تا جملهٔ کاملی را تشکیل دهند؛ گروهی دیگر از فعل‌ها مانند «خرید» علاوه بر نهاد و مفعول، متمم هم می‌گیرند تا معنی کامل‌تری را به شنونده، انتقال دهند.

فعل	اسم				
	متمم		مفعول		نهاد
رفت.	—	—	—	—	فرهاد
خواند.	—	—	را	داستان	نرگس
خرید.	فروشنده	از	را	کتاب	مینا

در جدول بالا به کلماتی که در ستون نهاد، مفعول و متمم آمده‌اند، توجه کنید. کلماتی مانند «فرهاد، نرگس، مینا، داستان، کتاب و فروشنده» برای نامیدن کسی یا چیزی به کار می‌روند و «اسم» هستند. اسم می‌تواند در جایگاه نهاد، مفعول و یا متمم قرار گیرد و به ترتیب نقش نهادی، مفعولی و متممی پیدا کند. با نگاه دقیق‌تر به اجزای جمله، می‌توان نتیجه گرفت که اجزای اصلی تشکیل‌دهندهٔ جمله، فعل و اسم هستند. فعل، فقط در جایگاه فعلی قرار می‌گیرد؛ اما اسم در دیگر بخش‌های جمله می‌آید و نقش‌های مختلفی را می‌پذیرد.

شعری که خواندیم، سرشار از موعظه و پند و اندرز است. شاعران و نویسندگان همه ملت‌ها، سروده‌ها و نوشته‌هایی دارند که در آنها، راه بهتر زیستن و خوشبختی و سعادت را نشان می‌دهند. به این نوع سروده‌ها و نوشته‌ها **ادبیات اندرزی یا تعلیمی** می‌گویند. «بوستان» و «گلستان» سعدی، «مثنوی معنوی» مولوی و «کلیله و دمنه» از بهترین نمونه‌های ادبیات تعلیمی ایران به شمار می‌آیند.

درس ۶

به جمله‌های زیر، توجه کنید.

- مرد توانگر، ثروتش را به نیازمندان بخشید.
- محمّد، خانه جدیدش را ساخت.
- پسرک، شیرینی را به خواهر کوچکش داد.

اجزای جمله‌های بالا در جدول زیر آمده است.

نهاد	مفعول	نشانه مفعول	نشانه متمم	متمم	فعل
مرد توانگر	ثروتش	را	به	نیازمندان	بخشید.
محمّد	خانه جدیدش	را	—	—	ساخت.
پسرک	شیرینی	را	به	خواهر کوچکش	داد.

آموختیم که یکی از ارکان جمله، گروه اسمی است. گروه اسمی می‌تواند یک کلمه یا بیشتر باشد. در جملات بالا برخی از اسم‌ها که در جایگاه نهاد، مفعول و متمم، به کار رفته‌اند، گسترش یافته‌اند. در جمله اول اسم «مرد» با واژه «توانگر» همراه شده است. مهم‌ترین جزء گروه اسمی، «هسته» آن است. هسته گروه، همان اسمی است که کلمه‌ها یا بخش‌های دیگر به آن افزوده می‌شوند. در نمونه زیر، هسته، به خوبی نشان داده شده است.

این گل ← این گل ← خوشبو ← این گل ← خوشبوی زیبا

درس ۷

اکنون با یکی از قالب‌های شعر فارسی آشنا می‌شویم. به قافیه‌های شعر این درس توجه کنید. با اندکی دقت متوجه می‌شویم که قافیه‌های هر بیت با بیت دیگر متفاوت است؛ شکل قافیه در این نوع شعر بدین صورت است.

■	■
●	●
▲	▲
■	■

به این قالب شعری، «مثنوی» یا «دو تایی» می‌گویند، چون در هر بیت، هر دو مصراع، هم قافیه هستند. مثنوی، معمولاً بلند و طولانی است و بیشتر برای بیان داستان‌ها از آن بهره می‌گیرند.

از مهم‌ترین مثنوی‌های فارسی، می‌توان «شاهنامه فردوسی»، «بوستان سعدی»، «مثنوی مولوی» و «لیلی و مجنون نظامی» را نام برد.

درس ۸

به جمله‌های زیر، توجه کنید.

■ دانشجوی کوشا، مقاله خوبی نوشت.

■ باغبان مهربان، گل‌های صورتی را کاشت.

گروه‌های اسمی جمله‌های بالا را در جدول زیر، می‌بینیم.

گروه اسمی	گروه اسمی	جمله
مقاله خوب	دانشجوی کوشا	۱
گل‌های صورتی	باغبان مهربان	۲

در هر چهار گروه اسمی، کلمه‌ای که بعد از اسم آمده است، «صفت بیانی» است که دربارهٔ چگونگی و ویژگی‌های اسم، توضیحاتی را بیان می‌کند. صفت بیانی معمولاً پس از اسم می‌آید و «وابستهٔ پسین» اسم به شمار می‌آید.

در نمونه‌های بالا واژه‌های کوشا، خوب، مهربان و صورتی، صفت بیانی هستند.

درس ۹

به این واژه‌ها توجه کنید:

«صبا و سبا»، «آرام، رام»

در این کلمات نوعی نزدیکی آوایی وجود دارد. به این گونه نزدیکی آوایی واژه‌ها که شعر و نثر را زیباتر و خوش آهنگ‌تر می‌کند، «جناس» می‌گویند.

به نمونه‌های زیر توجه کنید و جناس‌ها را بیابید.

بی‌نام تو نامه کی کنم باز؟

هر که این هر دو ندارد عدمش به ز وجود

ای نام تو بهترین سرآغاز

شرف مرد به جود است و کرامت به سجود

به جمله‌های زیر، توجه کنید.

۱. آن قهرمان، پیروز شد.

۲. من این میز را ساختم.

در هر دو گروه اسمی مشخص شده، کلمه (آن، این) پیش از اسم، «صفت اشاره» است که درباره‌ی دوری و نزدیکی آن اسم توضیح می‌دهد. چون صفت اشاره قبل از اسم می‌آید، «وابسته پیشین» اسم، خوانده می‌شود. اکنون جمله‌های زیر را بخوانید:

۳. چهار دانش‌آموز به همان کلاس آمدند.

۴. اولین گروه در همین مسابقه پیروز شدند.

به گروه‌های اسمی مشخص شده در جمله‌های ۳ و ۴ توجه کنید. در هر دو گروه اسمی، کلمه‌ای که قبل از اسم آمده است، صفت شمارشی است و درباره‌ی شمار اسم توضیح می‌دهد.

اعداد اصلی (یک، دو، سه و ...) و ترتیبی (اولین، دومین، سومین و ...) صفت شمارشی هستند. صفت‌های شمارشی که پیش از اسم می‌آید، وابسته پیشین اسم نامیده می‌شود. اکنون گروه‌های اسمی جمله‌های ۱ تا ۴ را به هسته و وابسته، تقسیم می‌کنیم.

گروه اسمی		
هسته	وابسته پیشین	
	صفت شمارشی	صفت اشاره
قهرمان	–	آن
میز	–	این
دانش‌آموز	چهار	–
کلاس	–	همان
گروه	اولین	–
مسابقه	–	همین

به جمله‌های زیر، توجه کنید.

■ شما کدام ورزش را دوست دارید؟ ■ چند کارگر در کارگاه کار می‌کنند؟

در گروه‌های اسمی مشخص شده، کلمه‌ای که قبل از اسم آمده است، «صفت پرسشی» است که دربارهٔ نوع، چگونگی یا مقدار اسم، پرسش می‌کند. صفت پرسشی، پیش از اسم می‌آید و وابستهٔ پیشین اسم به شمار می‌آید. اکنون به جمله‌های زیر، توجه کنید.

■ چه باغ باصفائی است! ■ عجب سخن ارزشمندی گفتی!

در هر یک از گروه‌های اسمی بالا، کلمهٔ قبل از اسم، «صفت تعجبی» است و احساس و عاطفهٔ گوینده را دربارهٔ اسم، بیان می‌کند. صفت تعجبی پیش از اسم می‌آید و وابستهٔ پیشین اسم، شمرده می‌شود.

اکنون در جدول زیر، به جایگاه وابسته‌های اسم، در گروه‌های اسمی، توجه کنید.

گروه اسمی		
هسته گروه	وابسته پیشین	
	صفت تعجبی	صفت پرسشی
ورزش	—	کدام
کارگر	—	چند
باغ	—	چه
سخن	عجب	—

به نمونه‌های زیر توجه نمایید:

- یکی را به سر بر نهد تاج بخت
- یکی را به خاک اندر آرد ز تخت (سعدی)
- با چشم ادب نگر پدر را
- از گفته او مپیچ سر را (ایرج میرزا)
- از مکافات عمل، غافل مشو
- گندم از گندم بروید جو ز جو (مولوی)

در هر یک از بیت‌هایی که خواندید، شاعر با بیانی غیرمستقیم، مقصود خود را آورده است. «تاج بر سر یکی نهادن» به معنای «گرامی و بزرگ داشتن» است و «یکی را به خاک اندر آوردن» بر مفهوم «کوچک و پست شمردن» دلالت دارد.

با کمی تأمل در مصراع دوم شعر ایرج میرزا در می‌یابیم که شاعر با بیان جمله «سرمپیچ» مخاطب خود را از «نافرمانی» بر حذر می‌دارد.

به نظر شما، قصد شاعر از بیان مصراع دوم بیت آخر چیست؟

هرگاه بخواهیم درباره‌ی مطلبی، به طور غیرمستقیم صحبت کنیم و درباره‌ی امری پوشیده سخن بگوییم، از «کنایه» بهره می‌گیریم.

«کنایه» سخنی است که دو مفهوم دور و نزدیک دارد و مقصود گوینده، معنای دور آن است.

پیش‌تر با «ردیف» در شعر فارسی آشنا شده‌اید. یک بار دیگر شعر فدایی را بخوانید و بر واژه پایانی هر بیت تأمل کنید. کاربرد هنری ردیف، سبب زیبایی، گیرایی و گوش‌نوازی این شعر شده است. شاعر با بهره‌گیری از واژه «تشنه»، تصویری از حس و حال عمومی گسترده در واقعه عاشورای سال ۶۱ هجری ارائه کرده است.

تکرار مناسب این واژه، فریاد «العطش» را در سراسر فضای موسیقایی شعر نشان می‌دهد. طنین ردیف «تشنه»، تصویر مورد نظر شاعر را در ذهن و زبان خواننده و شنونده مجسم می‌نماید و بر بار عاطفی و احساسی کلام گوینده می‌افزاید.

بنابراین ردیف، علاوه بر آنکه نقش مهمی در افزایش موسیقی شعر دارد، در کامل کردن معنای هر بیت و انتقال پیام نهایی آن نیز مؤثر است.

درس ۱۴

به بیت زیر توجه کنید:

ای خدا ای فضل تو حاجت روا با تو یاد هیچ کس نبود روا

قالب شعر یاد حسین (ع) در اصل قصیده است

شکل قرار گرفتن قافیه ها در قصیده و غزل چنین است:

*-----

*-----

*-----

*-----

*-----

به جمله‌های زیر توجه کنید:

■ پدر نیما کتاب را از **فلان مغازه** خرید.

■ زینب، **چند مجله** از دوستش گرفت.

در گروه‌های اسمی «فلان مغازه» و «چند مجله» دو وابسته پیشین «فلان» و «چند» دیده می‌شود؛ این واژگان، «صفت مبهم» نامیده می‌شوند؛ زیرا نوع، چگونگی، شمار و مقدار اسم را به‌طور نامعین نشان می‌دهند. صفت مبهم، پیش از اسم (هسته) می‌آید و وابسته پیشین اسم محسوب می‌شود.

برخی صفات مبهم عبارتند از:

هر، همه، فلان، خیلی، کمی، قدری، برخی، بعضی، پاره‌ای،
چند، چندین، چندان، بسیاری، اندکی و ...
فلان کتاب را بیاور.

نکته:

۱- هرگاه صفات مبهم بدون همراهی اسم یا جانشینان آن به
کار روند «ضمیر مبهم» هستند.
مثال: همه را دوست دارم.

۲- اگر «چند یا چندین» مفهوم پرسش داشته باشند صفت
پرسشی به حساب می‌آیند.
مثال: او چند کتاب خرید؟ صفت پرسشی

هنگام افزودن پیشوند «ب» به فعل‌هایی که با همزه (ء) شروع می‌شوند، املاي کلمه تغيير می‌کند و «ی» جایگزین همزه می‌شود؛

مانند: اندیشد ← بیندیشد

افتاد ← بیفتاد

انداخت ← بینداخت

ترجمه

دانش ادبی

به این جمله‌ها توجه کنید:

تَوَاضَعُوا لِمَنْ طَلَبْتُمْ مِنْهُ الْعِلْمَ (امام صادق علیه السلام)

نسبت به کسی که از او علم می‌آموزید، فروتنی کنید.

همان‌گونه که می‌بینید، در ترجمهٔ جملهٔ عربی به فارسی، فعل در آخر جملهٔ ترجمه شده

آمده است. اکنون به این جمله‌ها توجه کنید:

I like my teacher.

من معلمم را دوست دارم.

در ترجمهٔ جملهٔ انگلیسی، فعل جملهٔ ترجمه شده، در کجا قرار گرفته است؟

جای اجزای جمله در زبان‌های مختلف یکسان نیست. مترجمان هنگام ترجمه به این

نکتهٔ مهم توجه می‌کنند.

درس ۱۷

«تنوین»، یکی از نشانه‌های خطی زبان است که با صدای «ن» ساکن شنیده می‌شود. باید به شکل درست این نشانه، توجه داشت؛ مانند «حتماً، تقریباً، رسماً، مسلماً». نوشتن این گونه کلمات، با حرف «ن» (حتمن، تقریبین، رسمن، مسلمن) نادرست است.

✓ «حتماً، تقریباً، رسماً، مسلماً»

